

Актуальні питання сутності та змісту примусового виконання судових рішень

У статті досліджено окремі проблемні питання сутності та змісту примусового виконання судових рішень. Встановлено, що право людини на звернення до суду за захистом своїх прав і свобод включає й таку правомочність, як можливість задіяти законодавчо визначені механізми примусового виконання судових рішень. Проаналізовано співвідношення дефініцій «виконавче провадження» та «примусове виконання судових рішень».

Ключові слова: права людини, виконавче провадження, примусове виконання судових рішень, співвідношення дефініцій.

І.Г. Француз

аспірант

Університет економіки та права «КРОК»

Актуальные вопросы сущности и содержания принудительного исполнения судебных решений

В статье исследованы отдельные проблемные вопросы сущности и содержания принудительного исполнения судебных решений. Установлено, что право человека на обращение в суд за защитой своих прав и свобод включает и такую правомочность, как возможность задействовать законодательно определенные механизмы принудительного исполнения судебных решений. Проанализировано соотношение дефиниций «исполнительное производство» и «принудительное исполнение судебных решений».

Ключевые слова: права человека, исполнительное производство, принудительное исполнение судебных решений, соотношение дефиниций.

I.G. Francuz

graduate student

«KROK» University

Current issues of the nature and content of the compulsory enforcement of court decisions

The article explores some issues of the nature and content of the compulsory enforcement of the court decisions. Established that the human rights to court protection of their rights and freedoms includes the following right – an opportunity to engage legally defined mechanisms of the compulsory enforcement of the court decisions. Analyzed the correlation between definitions of «process of enforcement» and «compulsory enforcement of court decisions».

Keywords: human rights, process of enforcement, compulsory enforcement of court decisions, correlation between definitions.

Постановка проблеми

Дослідження сутності та змісту примусового виконання судових рішень особливо актуально в умовах проведення в Україні конституційної модернізації. Нині однією з основних проблем у сфері виконавчого провадження є саме недосконалість понятійно-термінологічного апарату. Важливо у цьому контексті з'ясувати співвідношення дефініцій «виконавче провадження» та «примусове виконання судових рішень», з тим аби правильно застосовувати у процесі законотворення. Крім того, потрібно чітко визначити зміст права людини на судовий захист.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Науковці до цього часу однозначно не визначились із ключовими питаннями стосовно питання примусового виконання судових рішень. Хоча окремі з них, досліджуючи ці питання, частково торкалися даної теми, зокрема, серед них слід відзначити таких: Ю.В. Білоусов, Б.В. Гук, С.Я. Фурса, М.Й. Штефан, С.В. Щербак, інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Нині так і залишаються не вирішеними окремі питання щодо співвідношення дефініцій «виконавче провадження» та «примусове виконання судових рішень», що однозначно впливає на сучасну законодавчу діяльність у відповідній сфері.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження актуальних питань сутності та змісту примусового виконання судових рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження

Конституція України у статті 3 закріпила припис, за яким права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Вдалою з цього приводу є позиція Кон-

ституційного Суду України, викладена у Рішенні від 14 грудня 2011 року № 19-рп/2011, що для здійснення такої діяльності органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи наділені публічною владою, тобто мають реальну можливість на підставі повноважень, встановлених Конституцією і законами України, приймати рішення чи вчиняти певні дії. Особа, стосовно якої суб'єкт владних повноважень прийняв рішення, вчинив дію чи допустив бездіяльність, має право на захист [1]. На нашу думку, фундаментальність цієї конституційної норми полягає у тому, що вона, по-перше, зобов'язує усі державні органи і посадових осіб спрямовувати діяльність на забезпечення безперешкодної реалізації усіма людьми їхніх прав та свобод, зокрема й права на судовий захист порушених прав, а, по-друге, сама ця норма є гарантією забезпечення прав і свобод людини.

У контексті дослідження питання сутності та змісту примусового виконання судових рішень вважаємо доцільним спершу звернути окрему увагу на положення статті 55 Основного Закону України, якою встановлено гарантії судового захисту прав і свобод людини і громадянина. Зокрема, відповідно до частини першої цієї статті права і свободи людини і громадянина захищаються судом, а приписами частини другої – кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [2].

Взагалі, якщо вдатися до загальнотеоретичних напрацювань у сфері прав людини, то варто відзначити таке. На думку фахівця у сфері конституційного права Ю.В. Данилюка, який, досліджуючи питання змісту конституційних правовідносин, не оминув увагою і позиції науки теорії права [3, с. 354; 4, с. 490], на основі яких зробив вдалий, на наш погляд, висновок, що однією із правомочностей суб'єктивних прав людини є можливість звернутися до відповідних органів державної влади за захистом своїх порушених прав [5, с. 96-97]. Тобто,

поряд із тим, що Конституцією закріплено право кожного на звернення до суду за захистом своїх порушених прав, самі права, якими наділена людина вже передбачають таку правомочність, як можливість звернутися за захистом до суду у випадку порушення цих прав.

Повертаючись до нашої позиції, висловленої вище, стосовно того, що питання примусового виконання судових рішень тісно взаємозв'язане з правом людини на звернення до суду за захистом своїх порушених прав, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на наступному.

Спершу відзначимо позицію Конституційного Суду України, викладену у Рішенні від 25 грудня 1997 року № 9-зп, за якою частина перша статті 55 Конституції України містить загальну норму, яка означає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. Зазначена норма зобов'язує суди приймати заяви до розгляду навіть у випадку відсутності в законі спеціального положення про судовий захист. Відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв чи скарг, які відповідають встановленим законом вимогам, є порушенням права на судовий захист, яке відповідно до статті 64 Конституції України не може бути обмежене. Таким чином, частина перша статті 55 Конституції України закріплює одну з найважливіших гарантій здійснення як конституційних, так і інших прав та свобод людини і громадянина [6]. Тобто вбачається, що з юридичної точки зору кожна людина має конституційно визначені гарантії судового захисту своїх прав і свобод.

Так, кожна людина, яка бажає захистити свої права та свободи у суді, спершу реалізує своє право на звернення до суду в очікуванні на позитивне для себе судове рішення. Проте для відновлення порушених, оспорених або невизнаних прав людини замало лише судового рішення на свою користь. Адже не завжди судові рішення виконуються добровільно. Причинами тут можуть бути різні обставини як

суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. І саме у таких випадках мають бути задіяні державні механізми щодо примусового виконання судових рішень. На наш погляд, у згаданому вище Рішенні Конституційного Суду України від 25 грудня 1997 року № 9-зп варто було б на цьому акцентувати окрему увагу, показавши таким чином зміст права на судовий захист порушених прав.

Відповідно до частини другої нової редакції статті 129 Конституції однією з основних засад судочинства визначено обов'язковість судового рішення (пункт 9). Водночас новелою запроваджених конституційних змін стало розкриття даного принципу судочинства у новій статті 129-1, де поряд із положеннями, за якими судові рішення ухвалюються іменем України та є обов'язковими до виконання, закріплено норму, відповідно до якої держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку; контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

На нашу думку, ключовими тут є тези про те, що держава усіма своїми законодавчо визначеними засобами має забезпечувати виконання рішення суду. Тобто забезпечення виконання судового рішення є прямим обов'язком держави в особі її органів та посадових осіб. Така позиція підкріплюється і загальним розумінням сутності юридичного обов'язку. Так, під юридичним обов'язком розуміється визначена міра (вид) належної поведінки суб'єкта правовідношення. Це означає, що від юридичного обов'язку відмовитись не можливо. Він категоричний, вимагає необхідної поведінки [3, с. 354; 4, с. 490]. Ми з таким формулюванням цілком погоджуємось, і в контексті нашого дослідження це означає безумовні дії відповідних суб'єктів щодо забезпечення примусового виконання судового рішення. В іншому випадку, якщо такі суб'єкти не забезпечують такого виконання судового рішення, то вони несуть відповідну юридичну відповідальність за свою протиправну діяльність. Така наша позиція підкріплюється запропонованим визначенням юридичного обов'язку, як

міри необхідної поведінки, що передбачена нормою права зобов'язаній особі та забезпечена до виконання можливістю державного примусу [7, с. 355].

Таким чином, продемонструвавши основні ключові моменти, з якими пов'язане закріплення гарантій примусового виконання судових рішень на конституційному рівні, ми підійшли до розгляду основного питання нашого дослідження – з'ясування сутності, основних ознак, які визначатимуть змістовне наповнення примусового виконання судових рішень, а також продемонструємо співвідношення дефініцій «виконавче провадження» та «примусове виконання судових рішень».

Загальнотеоретична наука пропонує чимало авторських трактувань даних дефініцій. Зрозуміло, що юридична наука у дослідженнях цієї проблематики опирається на власний науково-методологічний апарат, заснований на понятті права.

У цьому контексті важливо навести академічні бачення розуміння сутності дефініцій «виконавче провадження» та «примусове виконання судових рішень», адже з формулювань, у яких вони описуються, можна буде зробити відповідні висновки про їх співвідношення.

Спершу наведемо легальне визначення виконавчого провадження, що міститься у статті 1 Закону України «Про виконавче провадження». Так, виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження і примусове виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) – сукупність дій визначених у цьому законі органів і осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень і проводяться на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією України, цим законом, іншими законами та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього закону, а також рішеннями, які відповідно до цього закону підлягають примусовому виконанню [8].

На наш погляд, із цього визначення можна зробити наступні висновки.

По-перше, виконавче провадження – це одна зі стадій судового провадження, а саме завершальна. Тобто виконавче про-

вадження здійснюється в межах судового провадження. Щодо такого законодавчого підходу, то у правовій науці звучить критика. Так, на думку Б.М. Гука та С.В. Щербак, така новела є не тільки кроком назад у формуванні та розвитку інституту виконавчого провадження, але й суперечить сучасній концепції реформування правової системи, конституційному принципу поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову. По суті законодавець об'єднав судову владу з виконавчою, і справедливо зауважено, що таке положення видається спірним навіть з точки зору юридичної техніки і не відповідає ні Конституції України, ні законодавству України [9; 10, с. 104-105]. На нашу ж думку, такі зауваження вчених є дещо перебільшеними, оскільки якщо виходити із широкого розуміння судового провадження, то можна допустити, що воно має включати й стадію примусового виконання судового рішення.

По-друге, законодавець ототожнює виконавче провадження та примусове виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб), що визначені статтею 3 згаданого закону. Тому ми із впевненістю можемо стверджувати, що примусове виконання судових рішень – це також сукупність дій, вчинених законодавчо визначеними суб'єктами в межах їх повноважень. Проте про таку тотожність можна говорити, якщо виконавче провадження розглядати у вузькому значенні.

По-третє, примусове виконання судових рішень співвідноситься із виконавчим провадженням, взагалі, як ціле і частина, оскільки виконавче провадження включає в себе примусове виконання не лише судових рішень, а й рішень інших юрисдикційних органів та посадових осіб.

По-четверте, виконавче провадження як примусове виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) складається із сукупності певних законодавчо визначених дій уповноважених на це органів і осіб.

Наразі ж звернемо увагу на доктринальні бачення цих питань. Зокрема, в «Юридичній енциклопедії», як першому

в Україні багатотомному систематизованому зводі знань про державу і право, М.Й. Штефаном надається визначення виконавчого провадження, водночас відсутнє визначення примусового виконання судових рішень. Такий підхід науковця обумовлюється тим, що поняття «примусове виконання судових рішень» поглинається поняттям «виконавче провадження», як то вбачається з визначення. Так, відповідно до визначення, запропонованого М.Й. Штефаном в «Юридичній енциклопедії», виконавче провадження – це встановлення цивільним процесуальним законодавством порядку примусового виконання рішень, ухвал, постанов суду та інших юрисдикційних органів. Ним усуваються порушення майнових та особистих немайнових прав громадян і юридичних осіб шляхом застосування процесуальних засобів і способів примусу до осіб, які відмовилися добровільно виконати свої обов'язки у сфері матеріальних правовідносин. Це самостійна і завершальна стадія цивільного судочинства [11, с. 387]. Науково-правовий аналіз цього визначення дає нам можливість зробити наступні висновки:

- таке бачення виконавчого провадження, на нашу думку, свідчить про те, що це дії, які здійснюються в межах лише цивільного процесу. Утім, таке визначення в сучасних реаліях виглядає дещо застарілим, таким, що не враховує новітні тенденції у законодавстві. Так, враховуючи сучасні законодавчі приписи з приводу того, що примусовому виконанню підлягають рішення на підставі, зокрема, таких виконавчих документів, як ухвали, постанови судів у цивільних, господарських, адміністративних справах, справах про адміністративні правопорушення, кримінальних провадженнях у випадках, передбачених законом, варто наголосити, що виконавче провадження, як сукупність дій, встановлюється не лише цивільним процесуальним законодавством, а й іншим процесуальним законодавством;

- виконавче провадження передбачає застосування відповідних процесуальних засобів і способів примусу. На нашу дум-

ку, застосування таких засобів та способів можна узагальнити шляхом використання терміна «застосування примусових дій»;

- виконавче провадження – це стадія відповідного судочинства (не лише цивільного).

Водночас доволі вдало, з нашої точки зору, у даній дефініції окреслено значення виконавчого провадження, яке полягає у тому, що воно гарантує фактичну реалізацію рішень судових органів, завершує юрисдикційну діяльність щодо захисту суб'єктивних прав громадян та організацій, забезпечує зміцнення законності у сфері матеріально-правових відносин, запобігає цивільним і процесуальним правопорушенням та сприяє вихованню громадян і службових осіб у дусі виконання законів України [11, с. 387-388]. Як бачимо, автор вважає, що основною ідеєю виконавчого провадження є захист прав і свобод осіб, з чим ми повністю погоджуємось. Адже самого позитивного судового рішення замало для захисту прав людини – потрібно, аби воно було належним чином примусово виконане в межах виконавчого провадження у випадку відсутності добровільності його виконання.

Наразі ж вважаємо доцільним розглянути наукову позицію щодо розуміння дефініції поняття «виконавче провадження» Б.М. Гука, який відзначив, що однією з основних проблем у сфері виконавчого провадження є саме недосконалість понятійно-термінологічного апарату. Адже правильне розуміння терміна «виконавче провадження», між іншим, позитивно вплине на практику застосування чинного законодавства [10, с. 101]. Так, одразу ж погоджуємося з ученим, який своє чергою підтримав думку Ю.В. Білоусова, що важливість інституту виконавчого провадження полягає у тому, що саме виконавчим провадженням у формі примусового виконання рішень реально відновлюються суб'єктивні майнові права та особисті немайнові права фізичних та юридичних осіб шляхом їх фактичної реалізації у спосіб та порядок, визначений Конституцією та законами України [12, с. 5; 10, с. 101]. З цього робимо важливий висновок, що при-

мусове виконання судових рішень є формою виконавчого провадження.

Крім того, за його висловлюваннями, примусове виконання судових рішень є найважливішою ділянкою юридичної практики, що відображає ефективність всього механізму правового регулювання суспільних відносин. Фактична реалізація рішень не тільки усуває порушення майнових та особистих немайнових прав фізичних та юридичних осіб, але й запобігає правопорушенням, сприяє зміцненню законності і правопорядку в суспільстві [10, с. 101]. Як бачимо, така позиція вченого співзвучна із думкою, висловленою вище М.Й. Штефаном.

Продовжуючи свої роздуми, Б.М. Гук ставить під сумнів думку про тотожність понять «примусове виконання» та «виконавче провадження», хоча як у теорії, так і на практиці ці два терміни замінюють один одного [10, с. 102]. Ми також пристаємо на таку думку науковця. У даному випадку, вважає дослідник, слід виходити з широкого та вузького розуміння виконавчого провадження.

Так, якщо «виконавче провадження» розглядати у вузькому смислі, то ми неодмінно дійдемо висновку про його тотожність із дефініцією терміна «примусове виконання судового рішення». Саме така концепція, на нашу думку, закладена й у Законі «Про виконавче провадження». Адже примусове виконання судових рішень – це діяльність, що здійснюється уповноваженими суб'єктами у відповідності до норм чинного законодавства, основною метою якої є примусова реалізація (практичне втілення в життя) прийнятого судом рішення на користь позивача. Під примусовістю у даному випадку мається на увазі можливість застосування заходів державного примусу. При цьому, додамо, що тут «виконавче провадження» та «примусове виконання судового рішення» виступають як ціле і частина, оскільки примусове виконання судового рішення, поряд із примусовим виконанням рішень інших органів та посадових осіб, є лише однією із форм виконавчого провадження.

Водночас, як наголошує Б.М. Гук, якщо

виконавче провадження розглядати як сукупність правових норм, які регулюють умови і порядок виконання рішень судів, які підлягають примусовому виконанню у разі їх невиконання добровільно [12, с. 11], то тут слід вести мову про виконавче провадження як про об'єктивне виконавче право, що об'єднує у собі правові норми, які регулюють організаційно-правові засади примусового виконання рішень та механізм реалізації примусових заходів, а тому про тотожність термінів «виконавче провадження» та «примусове виконання судового рішення» не може йтися [10, с. 103].

Подібне бачення міститься й у дослідженні С.В. Щербак, де відзначається, що виконавче провадження слід розглядати у декількох значеннях: перш за все, як сукупність норм, що регулюють відносини, які виникають з приводу примусової реалізації виконавчих документів; по-друге, як процедуру вчинення виконавчих дій державним виконавцем, починаючи з відкриття виконавчого провадження до його закінчення; по-третє, як конкретну справу, що перебуває у державній виконавчій службі та має свій реєстраційний номер [13, с. 117]. Як бачимо, така позиція співпадає з наведеними вище роздумами, за тим виключенням, що виконавче провадження розглядається і як конкретна справа. Утім, підбиваючи ризик, Б.М. Гук пропонує своє визначення виконавчого провадження, за яким – це сукупність правових норм, які регулюють організаційно-правові засади примусового виконання рішень, а також процесуальні правовідносини учасників юридичного процесу з реалізації рішень судів та інших органів (посадових осіб) [10, с. 104]. Як бачимо, автор у даному випадку виходить із широкого розуміння виконавчого провадження, за яким його не можна ототожнювати із примусовим виконанням судових рішень. Проте дослідник чомусь на підставі проведеного аналізу робить висновок про тотожність термінів «примусове виконання» та «виконавче провадження».

Деякі науковці визначають виконавче провадження як сукупність дій і право-

відносин, що виникають між учасниками процедури примусового виконання рішень органами державної виконавчої служби [14, с. 7]. На наш погляд, хибність цього визначення полягає у тому, що його автори знехтували тим фактом, що дії суб'єктів примусового виконання судового рішення охоплюються відповідними правовідносинами.

Висновки

Отже встановлено, що поряд із тим, що Конституцією закріплено право кожного на звернення до суду за захистом своїх порушених прав, самі права, якими наділена людина вже передбачають таку правомочність, як можливість звернутися за захистом до суду у випадку порушення цих прав. Крім того, право людини на звернення до суду за захистом своїх пору-

шених, оспорених або невизнаних прав і свобод включає й таку правомочність, як можливість задіяти законодавчо визначені механізми примусового виконання судових рішень, завдяки чому повною мірою відбувається реалізація права людини на судовий захист своїх прав, тобто поновлюються порушені, оспорені або невизнані права і свободи.

Встановлено, що поняття «виконавче провадження» слід розглядати у широкому та вузькому смислах. Якщо «виконавче провадження» розглядати у вузькому смислі, то воно тотожне із терміном «примусове виконання судового рішення» та співвідноситься як ціле і частина, оскільки виконавче провадження включає в себе примусове виконання не лише судових рішень, а й рішень інших юрисдикційних органів та посадових осіб.

Література

1. Рішення Конституційного Суду України (справа про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини) від 14.12.2011 р. № 19-рп/2011 // Вісник Конституційного суду України. – 2012. – № 1. – С. 84.
2. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Теория государства и права / [Кененов А.А., Кузьмин Э.Л., Лейст О.Э. и др.] ; под ред. М.Н. Марченко. – М. : Издательство Московского университета, 1987. – 431 с.
4. Теория государства и права : Курс лекций / [Байтин М.И., Григорьев Ф.А., Зайцев М.И. и др.] ; под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М. : Юристъ, 1997. – 672 с.
5. Данилюк Ю.В. Конституційні правовідносини в Україні: питання теорії та практики : Монографія / Ю.В. Данилюк; за заг. ред. О.Л. Копиленка. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. – 191 с.
6. Рішення Конституційного Суду України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) від 25.12.1997 р. № 9-зп // Офіційний вісник України. – 1998. – № 1. – С. 169. – Ст. 25.
7. Теория государства и права / [Алексеев С.С., Васьков П.Т., Дюрягин И.Я. и др.] ; под ред. Алексеева С.С. – М. : Юрид. лит., 1985. – 480 с.
8. Про виконавче провадження: Закон України від 2.06.2016 р. № 1404-VIII // Офіційний вісник України. – 2016. – № 53. – С. 36. – Ст. 1852.
9. Щербак С. Ошибочное законодательное определение исполнительного производства // Юридическая практика. – 2006. – № 19 (437). – 9 мая. – С. 14-15.
10. Гук Б.М. Проблеми дефініції поняття виконавчого провадження / Гук Б.М. // Університетські наукові записки. – № 1 (29). – 2009. – С. 101-106.
11. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 1: А-Г. – 1998. – 672 с.
12. Білоусов Ю.В. Виконавче провадження: Навч. посібник / Білоусов Ю.В. – К.: Прецедент, 2005. – 192 с.
13. Фурса С.Я. Закони України «Про державну виконавчу службу», «Про виконавче провадження», «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» : Науково-практичний коментар / Фурса С.Я., Фурса Є.І., Щербак С.В. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2008. – 1172 с.
14. Фіолевський Д.П. Державна виконавча служба України : Навч. посіб. / Фіолевський Д.П., Лобанцев С.Ю., Мезенцев Є.І.; Під заг. ред. Д.П. Фіолевського. – К.: Алерта, 2004. – 564 с.